

UNIVERZITA KARLOVA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Kateřina Milerská

VNÍMÁNÍ JINAKOSTI VE ŠKOLNÍCH TŘÍDÁCH

**PERCEPTION OF OTHERNESS IN SCHOOL
CLASSROOM**

Autoreferát disertační práce

Praha, 2024

Předkladatel disertační práce: Mgr. et Mgr. Kateřina Milerská

Doktorský studijní program: Filozofie

Studijní obor: Filozofie

Školitel: prof. PhDr. Ilona Semrádová, CSc.

Oponenti disertační práce:

.....

.....

.....

Obhajoba disertační práce se koná dne:

v.....na.....

.....

.....

před komisí pro obhajobu disertační práce. Předsedou komise byl
jmenován

Předseda oborové rady: fakulty: doc. Mgr. David Rybák, Ph.D.

Děkan: prof. PaedDr. Michal Nedělka, Dr.

Obsah

Úvod

1 Antické scholé a dnešní škola

- 1.1 *Scholé* v antickém období
- 1.2 *Paideia* a *scholé* jako proces vytržení ze všednodennosti
- 1.3 Výchova a vzdělání v současném pojetí
- 1.4 Reflexe antického pojetí *scholé* a dnešního konceptu školy

2 Výchova a vzdělávání pro všechny

3. Fenomén *vnímání* z pohledu Edmunda Husserla a jeho žáka Maurice Merleau- Pontyho

- 3.1 Postavení *Já* ke *světu*
- 3.2 Vnímání a počitek
- 3.3 Vnímání a tělo
- 3.4 Vjem jako takový, v pravém světle
- 3.5 Intencionalita jako nezbytný prvek pro *vnímání*

4 Co znamená Jinakost?

- 4.1 Úvod do problematiky Jinakosti
 - 4.1.1 Martin Buber
- 4.2 Čisté *Já* u Husserla a „*Já*“ místo „zde“ a „svoboda vědění“ u Levinase
 - 4.2.1 Edmund Husserl
 - 4.2.2 Emmanuel Lévinas
- 4.3 Charakteristika tělesnosti jako nástroj možného poznání *druhého*
- 4.4 *Druhý*, kterého nacházíme skrze tělesné schéma
 - 4.4.1 Edmund Husserl
 - 4.4.2 Maurice Merleau-Ponty
- 4.5 Vztah „tváří v tvář“ řeč a ten „druhý“ jakožto cizinec
 - 4.5.1. Emmanuel Lévinas
 - 4.5.2. Maurice Merleau-Ponty

5 Přijetí jinakosti, či sklon ke stejnosti v pedagogické praxi?

- 5.1 Prospěšnost inkluze jako prvku diverzity ve třídě
- 5.2 Spravedlivé hodnocení pro všechny
- 5.3. Kvalitní výuka se dostává všem

5.4 Prostředí, které je otevřené a přátelské, jako důležitý prvek pro vzdělávání

5.5 Vnímání jinakosti ve školních třídách

Závěr

Seznam použité literatury

Úvod

Tato disertační práce si klade za cíl pojednat o tom, jak vnímají žáci jinakost ve své třídě. Práce představuje pokus o propojení filosofie s pedagogickou praxí, jejichž závěry se opírají o zákony týkající se vzdělávání ve školách. Nedílnou součástí se také stávají reflexe žáků, kteří popisovali námi zkoumaný fenomén jinakosti.

Otázka, která provází celou disertační práci je, jak vnímají žáci jinakost ve své třídě? Do jaké míry má jinakost, která se ve třídě nachází vliv na jedince samého? V jakých složkách školního procesu se ukazuje jinakost? Odpovědi nacházíme z jevů, které se nám v praxi ukazují, přičemž tyto jevy reflektujeme z fenomenologické pozice. Fenomenologie si klade za cíl jít k věci samé a ukazovat věci tak, jak skutečně jsou. Práce čerpá ze stěžejních děl od Edmunda Husserla, Maurice Merleau-Pontyho a Emmanuela Lévinase, jejichž filosofické spisy se ubírají fenoménem vnímání a jinakosti. Na tyto fenomény je nahlíženo pod úhlem školního prostředí, které se nám ukazuje. Proto práce také stručně pojednává o principu školství a jeho základních východiscích. V této problematice se čerpá z děl Jana Amose Komenského, vychází se ze školského zákona a dalších předpisů, které se ke školství vážou. Bez tohoto vhledu jen obtížně můžeme ukázat, jak na jinakost pohlíží samotní žáci.

Disertační práce je členěna do několika kapitol. Úvodní část práce pojednává o fenoménu školství a jeho základní charakteristice. Je zde uveden rozdíl mezi chápáním školy v antické tradici, jejíž základem bylo *scholé*, a současným pojetím školství. Druhá kapitola pojednává o dnešním pojetí vzdělávání a výchovy a také o fenoménu inkluzivního vzdělávání.

Třetí a čtvrtá kapitola objasňují z pohledu fenomenologie pojmy vnímání a jinakost. V této části práce hrají klíčovou roli koncepce tří myslitelů: Edmunda Husserla, Maurice Merleau-Pontyho a Emmanuela Lévinase. Zatímco Husserl a Merleau-Ponty se ve svých koncepcích opírají o *Já*, tak Lévinasovým ústředním pojmem je *jinyý*. Tímto nám vzniká pozoruhodné střetávání, na jehož pozadí se vyjasňuje pojem jinakosti a jeho možné vnímání.

Závěrečná pátá kapitola pojednává o praxi přijetí jinakosti ve školním prostředí z pohledu žáka. Tato část mapuje, jak žáci vnímají jinakost a do jaké míry je takové střetávání pro ně obohacující. Poznatky vychází z výzkumu, který probíhal formou dialogů se žáky, kteří již prošli základním vzděláváním a nyní studují v prvním ročníku střední školy. Tato kapitola se pokouší ukázat průniky mezi filosofickou reflexí jinakosti a její přijetí ve školní praxi. Vhled do vnímání jinakosti očima právě se rozvíjejícího jedince může být pro práci tohoto typu velice přínosný.

Disertační práce si klade za cíl objasnit, jak žáci nahlíží na společné vzdělávání, které je charakteristické svým neustálým kontaktem s jinakostí.

Metodologie praktické části disertační práce

Z hlediska metodologie byl použit kvalitativní výzkum, jehož výhodou je, že nám umožňuje jít do hloubky, k jádru problému.¹ Nelze však opomenout ani úskalí této metody výzkumu, která spočívají v interpretaci, při níž může být výzkumník ovlivněn subjektivními dojmy. Proto, aby byl eliminován tento faktor, byl použit dvojí způsob sběru dat, jejichž zpracování bylo prováděno velmi obezřetným způsobem, metodou uzávorkování.

Data byla získána z kvalitativního skupinového rozhovoru, který probíhal v půlených třídách, kde bylo zpravidla 15 žáků. Ve skupinovém rozhovoru byli žáci vyzváni, aby sdělili svou zkušenost se svými spolužáky na základní škole. Byli obeznámeni s tématem vnímání jinakosti, kde šlo především o jejich subjektivní pohled. Na závěr byli požádáni, aby písemně napsali svůj pohled na jinakost ve své třídě na základní škole. Pro písemné vyjádření se mohli žáci držet otázek, které jim byly promítnuté. Otázky byly pouze vodítkem pro sepsání souhrnu dialogu. Základní otázky byly: Jak ses cítil/a ve třídě? Co se Ti na spolužácích líbilo a nelíbilo? Co si myslíš o lidech s psychickým či fyzickým postižením? Byl někdo takový Tvým spolužákem, případně jaký máš na něj názor? Jak myslíš, že vnímali spolužáci Tebe?

Písemná forma měla své opodstatnění z několika důvodů. Prvním z nich je, že skupinový dialog přináší úskalí, že žáci v dialogu nemusí být plně upřímní, například z důvodu strachu o ztrátu pozice sociálního statutu ve třídě si nedovolí některé své názory sdělit. Dále se ve větším množství respondentů stává, že ne vždy se každý v diskuzi plně projeví. Cílem písemného projevu bylo zachycení problematiky vnímání jinakosti na jejich základní škole, kde každý jedinec napsal svůj pohled. Celkem se výzkumu zúčastnilo 200 žáků. Kritériem pro výběr respondentů bylo, jak již bylo zmíněno, aby se výzkumu účastnili žáci středních škol studující první ročník. Místa škol byla vybrána náhodně, přičemž byly vybrány 3 kraje, a to Kraj Vysočina, Královehradecký kraj a Praha. Rozmanitost krajů byla jedním z kritérií, neboť tak byl získán rozmanitý vzorek žáků vycházející z různých základních škol, které se mohou svými zkušenostmi s jinakostí odlišovat v návaznosti na sociokulturní prostředí.

¹ HENNINK, Monique; HUTTER, Inge a BAILEY, Ajay. *Qualitative research methods*. Thousand Oaks: Sage, 2011. ISBN 978-1-4129-2225-8.

Závěr

Cílem disertační práce bylo objasnit, jak žáci vnímají jinakost ve školních třídách. V první části byl nastíněn kontrast mezi pojetím školy v antickém Řecku oproti dnešnímu školství. Byla uvedena hlavní idea školy, která se v antice chápala v pojmu *scholé*, který se překládá jako *prázeň*, což znamená, že se lidé vzdělávali v době odpočinku, přičemž vzdělání nemělo sloužit ke každodennímu shonu, nýbrž pro zušlechtování sebe samého. V dnešním světě je pak škola naopak místem, které je nedílnou součástí každodenního shonu a přípravou pro budoucí profesi. Blíže jsme si specifikovali pojetí dnešní školy a jejího základního fenoménu inkluze. Inkluze, jak jsme se mohli dočíst je fenomén, který je specifický svou jinakostí.

V další části disertační práce jsme popsali pojetí jinakosti pohledem fenomenologických autorů jako je Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty a Emmanuel Lévinas. Zatímco Merleau-Ponty rozvíjí Husserlovu koncepci pojetí jinakosti, která je založená na ontologii, Emmanuel Lévinas razí své pojetí jinakosti založené na etice. Edmund Husserl rozvíjí jinakost, která se ukazuje v transcendentální redukci na intersubjektivitu a intencionální analýze vědomí o druhém. Druhý se ukazuje v odlišných noezích, skrze které se mu otevírá rozumění světa. Druhý vychází z téhož základu, co *Já*, přičemž skrze tělesnost vnímá druhého. Tuto koncepci dále rozvíjí Merleau-Ponty, který uvádí, že druhý je vnímán, chceme-li „zachycován“ v chování. Tedy druhý se nám ukazuje jako překvapení, když na stejný jev reaguje odlišným způsobem. Lévinas přichází se svou koncepcí, která vychází ze stejnosti tak, že druhý je nepopsatelnou tváří, kterou nelze redukovat a která nás vyzývá k zodpovědnosti. Průnik těchto tří koncepcí shledáváme právě ve školské praxi, kdy se ukazuje, že jednotlivé teorie mohou mít platnost, přičemž jedna druhou v konečném důsledku doplňuje.

Závěrečná část práce se věnuje přímo výzkumu, jak je vnímána jinakost ve školních třídách pohledem žáka. Tato část si klade za cíl objasnit, jak současní žáci prvních ročníků středních škol vnímali jinakost na základní škole. Z vykonaného výzkumu vyplynulo, že většina žáků vnímá druhého skrze jeho chování. Jiný je tedy tím, který se vymyká svým chováním. Na danou situaci reaguje odlišně až překvapivě oproti *Já*. Setkávání s druhým má však velký význam, který spočívá v přesahu, o kterém píše Emmanuel Lévinas. Nejenom v tom, že se v žákovi rozvíjí morálně etické dilema spočívající v pomoci druhému, ale také tím, že žák v tomto vztahu může překračovat svůj dosavadní horizont poznání. Po výchovné stránce tedy ono setkání má smysl. Otázkou však zůstává, do jaké míry v přímém vyučovacím procesu, je zachována koncepce druhého. Tedy kde

můžeme všem žákům poskytnout plnohodnotnou příležitost rozvíjet se, neboť z naší výzkumné práce vyplynulo, že odlišné chování žáků, které má rušivý prvek, vytrhuje ostatní z koncentrace. Inkluzivní školství tak stojí před výzvou, jak plnohodnotně předat učivo a zároveň zachovat nevýslovné střetávání tváří v tvář, které se ukazuje prospěšným prvkem pro všechny, kteří se tohoto procesu účastní.

Seznam použitých zdrojů

ARISTOTELÉS a KŘÍŽ, Antonín, ed. *Politika*. Překlad Antonín Kříž. 3. vyd. Praha: Rezek, 2009. ISBN 978-80-86027-30-2.

BARTOŇOVÁ, Miroslava et al. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami III. = Education of Pupils with Special Educational Needs III*. 1. vyd. Brno: Paido, 2009. ISBN 978-80-7315-189-8.

BERNET, Rudolf, KERN, Iso a MARBACH, Eduard. *Úvod do myšlení Edmunda Husserla*. Překlad Petr Urban. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. Oikúmené; sv. 109. ISBN 80-7298-122-6.

BUBER, Martin. *Já a Ty*. Překlad Jiří Navrátil a Petr Babka. Vydání čtvrté, přepracované a doplněné, v Portále první. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1093-1.

BUBER, Martin. *Ich und Du*. 12. Aufl. Gerlinger: Schneider, 1994. ISBN 3-7953-0914-X.

CARMAN. Taylor. *The Body in Husserl and Merleau-Ponty*. Online. Philosophical Topics. University of Arkansas Press, 1999, vol. 27, no. 2, pp. 205–226. JSTOR. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/43154321>>. [citováno 2023-08-10].

ČAPEK, Jakub. *Maurice Merleau-Ponty: myslet podle vnímání*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2012. ISBN 978-80-7007-379-7.

Čapek Jakub. *Mít tělo a být tělem*. On-line. Fenomenologie tělesnosti. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2011. s. 99 – 114. ISBN 978-80-7007-350-6. Dostupné na: <<https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:db1e66d2-dd83-4986-a438-4ea0594b4bc9?article=uuid:9b3744fa-9661-4b57-9370-924b85ec2f3b>>. [citováno 2023-07-13]

ČESKO. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) - znění od 1. 1. 2024. In: *Zákony pro lidi.cz*. online. © AION CS 2010–2024. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561/zneni-20240101#p1> > [citováno 2024-01-05].

ČESKO. §16 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) – znění od 10. 11. 2004 In *beck-online*. online. Dostupné na: <<https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mrqga2f6njwgewta>>. [citováno 2021-10-25].

ČESKO. §16 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) – znění od 1.9.2016 In *beck-online*. online. Dostupné na: <<https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mrqga2f6njwgewtgny>>. [citováno 2021-10-25].

DESCARTES, René. *Rozprava o metodě: jak vést správně rozum a hledat pravdu ve vědách*. Překlad Karel Šprunk. První vydání. Praha: OIKOYMENH, 2016. 77 stran. Knihovna novověké tradice a současnosti; svazek 91. ISBN 978-80-7298-212-7.

DYKEMAN, Cass. *Encountering the Face of the Other: The Implications of the Work of Emmanuel Levinas for Research in Education*. On-line. Journal of Thought. Caddo Gap Press, Fall/Winter 1993, Vol. 28. No. 3/4, pp. 5-15. JSTOR. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/42589354?seq=1>>. [citováno 2021-03-16].

FRYČ, Jindřich et al. *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2020. ISBN 978-80-87601-47-1. dostupné na: <https://www.msmt.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf>. [citováno 2023-11-10].

GADAMER, Hans-Georg. *Problém dějinného vědomí*. Překlad Jiří Němec a Jan Sokol. Druhé, opravené vydání. Praha: Filosofický ústav AV ČR, v.v.i., ve spolupráci se spolkem OIKOYMENH, 2019. Oikúmené. Malá řada; sv. 23. ISBN 978-80-7298-359-9.

HALÁK, Jan. *Merleau-Pontyho pojetí těla jako pole strukturace a jeho ontologický význam*. online. Filosofický časopis. Praha: Česká akademie věd. duben 2015, roč. 63. ISSN 0015-1831. Dostupné na: <<https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:fef54016-ba75-47ed-b4de-6bd0e57561a8?article=uuid:820c0099-a784-4d5b-8551-91ba593eac8b>>. [cit 2023 – 07 – 13].

HENNINK, Monique; HUTTER, Inge a BAILEY, Ajay. *Qualitative research methods*. Thousand Oaks: Sage, 2011. ISBN 978-1-4129-2225-8.

HOGENOVÁ, Anna. *Intencionalita a fenomenologie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2015. ISBN 978-80-7290-845-5.

HUSSERL, Edmund. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Vyd. 2. Praha: OIKOYMENH, 2019. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 44. ISBN 978-80-7298-364-3.

HUSSERL, Edmund. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii II*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2006. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 58. ISBN 80-7298-129-3.

HUSSERL, Edmund. *Karteziánské meditace*. Překlad Marie Bayerová. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1968. Filosofie a současnost; 14.

HUSSERL, Edmund a STRASSER, S. *Cartesianische Meditationen und pariser Vorträge*. 2. Aufl. Dordrecht: Kluwer Academic, 1991. ISBN 90-247-0214-3.

HUSSERL, Edmund. *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí*. Překlad Vladimír Špalek a Walter Hansel. Vyd. 2., v této edici 1. Praha: Ježek, 1996. Filosofické texty. Velká řada; sv. 4. ISBN 80-901625-9-2.

CHALIER, Catherine. *O filosofii Emmanuela Lévinase*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993. Filosofické texty. Malá řada; sv. 1. ISBN 80-901625-0-9.

CHALIER, Catherine. *Tři komentáře k filosofii Hanse Jonase a Emmanuela Lévinase*. Překlad Libuše Valentová. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1995. Filosofické texty. Malá řada; sv. 4. ISBN 80-901625-6-8.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika [česká] to jest Umění umělého vyučování ...* . . . 5. vyd. Praha: I. L. Kober, 1937.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. 3. vyd. Brno: Komenium, 1948. Pedagogické klasobraní; Sv. 2.

KROUPOVÁ, Kateřina a kol. *Slovník speciálněpedagogické terminologie: vybrané pojmy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5264-8.

LECHTA, Viktor, ed. *Základy inkluzivní pedagogiky: dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-679-7.

LEVINAS, Emmanuel, CASPER, Bernhard a WOLZOGEN, Hans Christoph von. *Být pro druhého: (dva rozhovory)*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1997. Logos; sv. 4. ISBN 80-7113-217-9.

LEVINAS, Emmanuel. *Čas a jiné = Le temps et l'autre*. Překlad Zdeněk Hrbata. Praha: Dauphin, 1997. ISBN 80-86019-33-0.

LEVINAS, Emmanuel. *Existence a ten, kdo existuje*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-36-4.

LÉVINAS, Emmanuel. *Totalita a nekonečno: (esej o exterioritě)*. Překlad Miroslav Petříček a Jan Sokol. Druhé, opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2020. Knihovna novověké tradice a současnosti; svazek 106. ISBN 978-80-7298-535-7.

MERLEAU-PONTY, Maurice. *Fenomenologie vnímání*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2013. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 81. ISBN 978-80-7298-485-5.

MERLEAU-PONTY, Maurice. *Viditelné a neviditelné*. Překlad Miroslav Petříček. 2., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. Knihovna novověké tradice a současnosti; sv. 30. ISBN 80-7298-098-X.

MERLEAU-PONTY, Maurice. *Vnímání druhého a dialog*. On-line. Reflexe: Filosofický časopis. Praha: OIKOYMENH a nakladatelství Karolinum. 2019, No 57. ISSN 2533-7637. Dostupné na: <https://reflexe.flu.cas.cz/wp-content/uploads/2020/02/Refl_2019_57_0125.pdf>. [cit 2023 – 07 –17].

MOKREJŠ, Antonín. *Fenomenologie a problém intersubjektivity*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969.

NOVÁK, Matěj. *Vnímání v Husserlově statické a genetické fenomenologii*. On-line. Reflexe: Filosofický časopis. Praha: OIKOYMENH. 2007, No 33. Dostupné na: <https://www.reflexe.cz/Reflexe_33/Vnimani_v_Husserlove_staticke_a_geneticke_fenomenologii.html>. [cit 2023 – 07 –17].

NOVOTNÝ, Karel, ed. *Co je fenomén?: Husserl a fenomenologie ve Francii*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2010. ISBN 978-80-87378-24-3.

NOVOTNÝ, Karel. *O povaze jevů: úvod do současné fenomenologie ve Francii*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. Studie; sv. 2. ISBN 978-80-87378-64-9.

PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25415-2.

PAUZA, Miroslav. *Fenomenologie a ontologie*. On-line. Brněnské přednášky. III. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 40-54. ISBN 8021024798. dostupné na: <https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/127785.pdf s. 50>. [citováno 2023-07-18].

PELCOVÁ, Naděžda a SEMRÁDOVÁ, Ilona. *Fenomén výchovy a etika učitelského povolání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2636-9.

PLATÓN. *Euthyfrón*. Překlad František Novotný. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2003. Platónovy spisy; sv. 1. ISBN 80-7298-062-9.

PLATÓN. *Ústava*. Překlad František Novotný. Šesté, opravené vydání. Praha: OIKOYMENH, 2017. Platónovy dialogy; svazek 18. ISBN 978-80-7298-230-1.

RYBÁK, David. *Fenomenologické redukce a vzdělání*. Vydání první. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. 391 stran. Filosofie. ISBN 978-80-246-4336-6.

The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education.online. Salamanka, Spain: UNESCO, 1994. ED-94/WS/18 dostupné na: <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>>. [citováno 2022-05-06].

VALENTA, Jiří. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem*. Olomouc: ANAG, 1.10.2022 . Práce, mzdy, pojištění. Právo. ISBN 978-80-7554-370-7.

Vyhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných – znění od 1.1.2021. In: *Zákony pro lidi.cz*. online. © AION CS 2010–2024. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2016-27>>. [citováno 2024-03-20].

Vyhláška č. 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky – znění od 1.9.2023. In: *Zákony pro lidi.cz*. online. © AION CS 2010–2024. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-48>>. [citováno 2024-03-20].